

OSVRTI

Osvrt 1. Zarade, produktivnost i međunarodna cenovna konkurentnost

Milojko Arsić¹

Troškovi rada predstavljaju jedan od najvažnijih pokazatelja međunarodne cenovne konkurentnosti određene privrede. Razlog za to je što troškovi rada imaju relativno visoko učešće u ceni proizvoda, kao i što su razlike u visini zarada između zemalja relativno visoke. Direktno učešće troškova rada u troškovima preduzeća je skromno i najčešće se kreće između 10-20%. Međutim, troškovi rada su sadržani u skoro svim ostalim inputima koje koristi preduzeće: nabavljenoj robi, troškovima materijala i usluga, troškovima energije i kamata i dr. Učešće troškova rada u BDP, obično se kreće u intervalu između 50 i 70% što predstavlja bolju meru direktnog i indirektnog značaja troškova rada u privredi. Druga specifičnost troškova rada je u tome što se njihova vrednost od zemlje do zemlje razlikuje znatno više nego što je to slučaj sa cennama drugih inputa koji se koriste u proizvodnji, kao što su repromaterijali, energija i dr. Velike razlike u troškovima rada po zemljama su posledica toga što uprkos određenoj globalizaciji, još uvek ne postoji svetsko tržište radne snage. Za razliku od rada, ostalim inputima se uglavnom slobodno trguje na svetskom tržištu tako da su razlike u njihovim cennama po zemljama umerene².

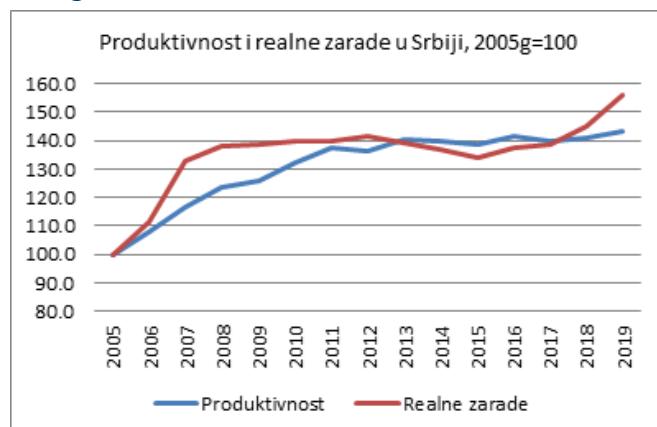
Najvažniji faktor koji određuje nivo realnih zarada u nekoj zemlji je nivo produktivnosti odnosno vrednost proizvodnje po radniku. Zarade u nekoj zemlji podržavaju njenu međunarodnu konkurentnost ako su uskladene sa nivoom produktivnosti. Ako su zarade veće od nivoa koji odgovara produktivnosti to negativno utiče na njenu međunarodnu cenovnu konkurentnost i podstiče rast spoljnih deficitova. Uticaj takvih zarada na rast privrede može u kraćem periodu da bude pozitivan, zbog podsticanja domaće tražnje, ali je to malo malo verovatno u malim otvorenim privredama. Na drugoj strani kad su zarade niske u odnosu na produktivnost, one podstiću izvoz ali guše domaću tražnju tako da njihov uticaj na rast nije jednoznačan.

Prosečan nivo realnih zarada u nekoj zemlji ključno zavisi od nivoa produktivnosti u sektoru razmenjivih dobara, koji obuhvata industriju, poljoprivredu i neke vrste usluga³. Razlike u produktivnosti u sektoru razmenjivih dobara između zemalja su velike prvenstveno

usled razlika u vrednosti kapitala po radniku, odnosno usled razlika u tehničkoj opremljenosti radnika. Osim toga postoje i razlike u nivou znanja i veština koje poseduju radnici u različitim zemljama. Kao posledica navedenih faktora razlike u visini zarada u sektoru razmenjivih dobara između zemalja su velike. Zarade u sektorima nerazmenjivih dobara, kao što su državna administracija, zdravstvo, obrazovanje, lične usluge i dr. određene su zaradama u sektoru razmenjivih dobara u određenoj zemlji. Razlike u produktivnosti u sektoru nerazmenjivih dobara između zemalja su manje⁴, ali su razlike u nivou zarada zaposlenih u navedenim delatnostima velike, jer su one u svakoj zemlji određene platama u sektoru razmenjivih dobara.

Slično kao što nivo produktivnosti određuje nivo zarada tako i dinamiku realnih zarada određuje dinamika produktivnosti⁵. To u osnovi znači da realne zarade i potrošnja građana u dužem vremenskom periodu imaju sličnu brzinu rasta kao i rast proizvodnje, odnosno kao rast dodate vrednosti po radniku. U kraćim vremenskim periodima, od nekoliko godina ili čak i od jedne decenije, moguće je da realne zarade rastu brže ili sporije od produktivnosti. Međutim, nakon tog sledi korekcija kojom se nivo zarada usklađuje sa nivoom produktivnosti. Tako na primer realne zarade su u Srbiji rasle brže od produktivnosti u periodu 2001-2008. godina, nakon toga u periodu 2009-2015 zarade su rasle sporije od produktivnosti. Međutim, od 2015 do sada, a to će se skoro sigurno nastaviti i u narednoj godini, realne zarade u Srbiji ponovo rastu brže od produktivnosti.

Grafikon 1. Produktivnost i realne zarade u Srbiji, 2005g=100

Kretanje realnih zarada u odnosu na produktivnost određuje kretanje jediničnih troškova rada, odnosno

⁴ U slučaju nerazmenjivih dobara između zemalja postoje razlike u kvalitetu usluga, dok je produktivnost slična. Lekari, učitelji, sudije, frizeri, advokati i dr. u razvijenim zemljama nisu produktivniji nego u nerazvijenim zemljama, ali imaju znatno veće zarade jer se one formiraju na nivou jedne zemlje pod dominantnim uticajem produktivnosti u sektoru razmenjivih dobara.

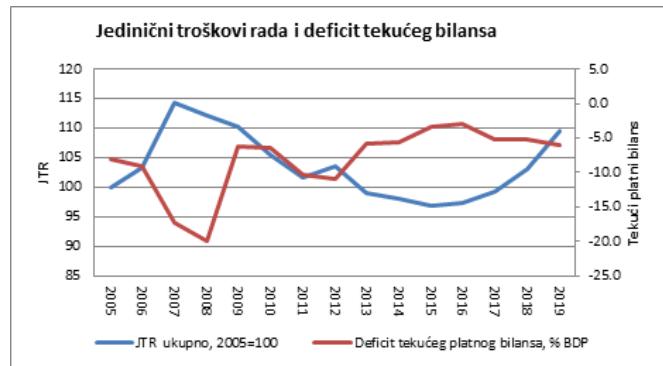
⁵ ECORYS (2011)

Osvrt 1. Zarade, produktivnost i međunarodna cenovna konkurentnost

učešće troškova rada u jedinici proizvodnje⁶. Ako rastu jedinični troškovi rada u nekoj zemlji, tada pod ostalim nepromjenjenim uslovima, cene proizvoda rastu, pa ta zemlja postaje manje cenovno konkurentna u odnosu na svet. Naravno, promene drugih važnih cena u privredi kao što su devizni kurs, kamatne stope ili cene energenata mogu da pojačaju ovaj efekat ili da ga ublaže.

Jedinični troškovi rada su u Srbiji rasli u pretkriznom periodu, da bi u periodu od 2008 do 2015 godine opali za oko 15%. Nakon 2015. godine jedinični troškovi rada ponovo značajno rastu, tako su od 2015 do 2019. povećani za oko 13%. Negativan uticaj rasta jediničnih troškova rada na spoljno ekonomsku konkurentnost tokom prethodne tri godine je ublažen padom kamatnih stopa i padom rashoda preduzeća iz Srbije po tom osnovu⁷. Samo u 2018. godini rashodi preduzeća za kamate su smanjeni za preko 30 milijardi dinara u odnosu na prethodnu godinu, čime je neutralisan deo rasta jediničnih troškova rada. Međutim, u budućnosti se ne može računati da znatniji dodatni pad kamatnih stopa Srbiji, a time ni na mogućnost da se na ovaj način kompenzuje rast jediničnih troškova rada. Dok su kamatne stope ublažile negativan uticaj rasta jediničnih troškova rada na cenovnu konkurentnost privrede Srbije tokom poslednje tri godine, jačanje realne vrednosti dinara je dodatno pogoršavalo njenu konkurentnost.

Grafikon 2. Jedinični troškovi rada i deficit tekućeg bilansa

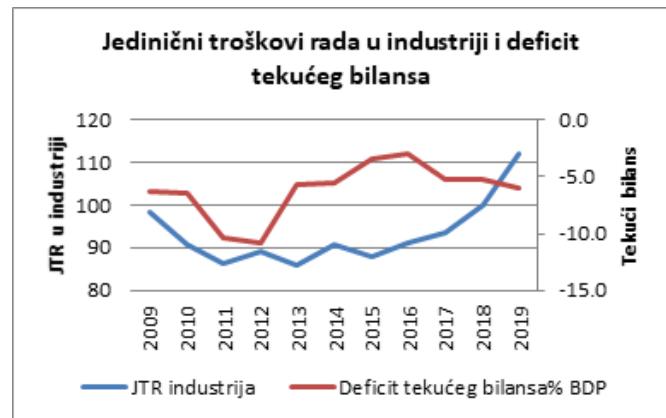

Slično kretanje pokazuju jedinični troškovi rada u industriji, koji su u periodu 2008-2013 opali za oko 13%, da bi u periodu 2013-2016. stagnirali, nakon čega je nastupio njihov rast od 23% u periodu 2016-2019.

6 Turner, P. and Van t Dack, J (1993)

7 Pad rashoda na kamate, slično kao i jačanje dinara, je uticao da se rast jediničnih troškova rada ne prenese na rast cena u Srbiji. U budućnosti se ne može računati na to da će kamatne stope dodatno značajnije padati, ni da će dinar realno jačati brže od rasta razlike produktivnosti u Srbiji i okruženju.

Grafikon 3. Jedinični troškovi rada u industriji i deficit tekućeg bilansa

Na grafikonima 2 i 3 uočava se relativno visoko slaganje u dinamici jediničnih troškova rada i deficitu tekućeg platnog bilansa su Srbiji. U periodima kada su jedinični troškovi rada rasli, ili ubrzo nakon toga, rastao je i deficit tekućeg bilansa. Suprotno u periodima kada su jedinični troškovi rada opadali, ili ubrzo nakon toga, opadao je i deficit tekućeg platnog bilansa. Negativan uticaj rast jediničnih troškova rada na međunarodnu konkurenčnost se pojačava u slučaju da je on praćen rastom realne vrednosti nacionalne valute, što je bio slučaj u Srbiji tokom poslednje tri godine.

Stoga je važno pitanje da li je pad jediničnih troškova rada u periodu 2008-2015 stvorio "rezervu" koja omogućava njihov rast u narednim godinama bez gubitka cenovne konkurenčnosti privrede Srbije? Povezano sa time je i pitanje na koji način bi se moglo utvrditi postojanje takve rezerve? S obzirom na uticaj jediničnih troškova rada na cenovnu konkurenčnost privrede ocenjujemo da bi najsigurniji signal postojanja takve rezerve bio suficit u spoljnotrgovinskom i tekućem platnom bilansu Srbije u 2015. godini. Postojanje takvog suficita bi impliciralo da je moguće pogoršanje cenovne konkurenčnosti i spoljnog bilansa, a da to ne utiče negativno na spoljnu poziciju zemlje. Veći broj zemalja centralne i istočne Evrope je pre snažnog rasta plata tokom poslednje dve godine imao suficit u tekućem platnom bilansu, pa se za njih može tvrditi da su imali rezervu za smanjenje cenovne konkurenčnosti i rast spoljnih deficitova.

Međutim, Srbije je u 2015. godini imala deficit u spoljnotrgovinskom bilansu od 8,1% BDP, dok je deficit u tekućem platnom bilansu bio 3,4% BDP, pa stoga ocenjujemo da nije postojala rezerva za pogoršanje cenovne konkurenčnosti i rast spoljnih deficitova. Deficit tekućeg platnog bilansa od oko 3% BDP je verovatno na gornjoj granici dugoročne održivosti. Stoga politike kojima se podstiče njegovo dodatno povećanje kao što su rast jediničnih troškova rada i jačanje realne vrednosti dinara, udaljavaju privredu Srbije od makroekonomskih ravnoteža, čime se potkopava rast privrede u dugom roku.

Literatura

Balassa (B.) (1964) "The purchasing power parity: A reappraisal", *Journal of Political Economy*, vol 72, issue 6, pp. 584-596;

ECORYS (2011) "Study on the cost competitiveness of European industry in the globalisation era - empirical evidence on the basis of relative unit labour costs (ULC) at sectoral level",

Krugman, P. R. (1992) "Currencies and Crises", Cambridge, Mass.: The MIT Press.

Samuelson (P.) (1964) "Theoretical notes on trade problems", *The Review of Economic and Statistics*, vol 46, No. 2.

Turner, P. and Van t Dack, J (1993) 'Measuring International Price and Cost Competitiveness', *BIS Economic Papers* No. 39, Bank for International Settlements